

LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

A SZAHARA SZÉLÉN

K. a messzi Afrikában él és dolgozik már egy éve, valahol a Szahara határán, főorvosként egy ottani kórház részlegét vezeti, s minthogy az ország törvényei tiltják az ember ember által való kizsákmányolását, nemhogy bajárónőt, még szakácsot vagy szakácsnőt se tarthat, így az ideje meglehetősen le van foglalva, délelőtt a kórház, délután odahaza mosás, főzés, takarítás, tehát nem panaszkodhat, hogy unatkozik. És mégis, az itthoni életviteléhez képest valóságos időmilliomos. Az estéi, éjszakái szabadok. Ilyenkor olvas vagy rádiót hallgat. Idehaza mind a kettőről megszoktatta a tévé. Most újra fölfedezi magának az olvasás és a rádiózás örömét. Johannesburgot úgy fogja, mintha a szomszédságban volna, holott Afrika másik végén van, a légvonalban hozzá sokkal közelebb eső állomás csak nagy ritkán jön be. Talán még a rádiózásnál is nagyobb élvezetet nyújt számára az olvasás, s ott nemcsak a szakkönyvekre jut ideje, hanem a szépirodalomra is. Elcipelte magával a magyar klasszikusokat, Aranyt és Mikszáthot forgat a Szahara szélén. Ahogy ő mondja, pótolja az itthoni mulasztásokat. A Magyar Szót is járattja. Igaz, hogy hónapos késéssel érkezik, de ott, a távolban nem a napi hírek frissessége adja a varázst, hanem a *hazai híreké*, ha hónapos késéssel is.

Ezek szerint előfordulhat, kérdem tőle, hogy abban az ismeretlen nevű afrikai kisvárosban ott, a Szahara szélén olykor a Magyar Szó egy darabját görgeti a szél az utcán? Hogy egy bokron, ha van ott egyáltalán bokor, néha fönnakad a Magyar Szó egy darabja, mondjuk épp az én írásommal? Ezt már nem kérdezem, de eszembe jut.

— Amikor Marokkóban éltünk — válaszol —, a lakásunk falából kiszerezeltük a légszabályozó készüléket, a helyét folyékony gipszbe mártott újságpapírral tömködtem be. Több kiló Magyar Szóval. Mert ott is járattuk a Magyar Szót. Azóta azok a Magyar Szó-példányok rég megkötöttek abban a nagy falüregben, s ha egyszer az épületet lebontják, csodálkozhatunk majd, miféle újságmaradványok azok.

Valószínű tehát, hogy valahol Marokkóban be vagyok falazva, mármint a nevem, azaz a Magyar Szóban megjelent írásaim.

K.-t ez egyáltalán nem hozza izgalomba, engem még ennél is jobban, amit magános délutánjairól mesél, amikor egyedül van otthon, afrikai lakásában, és főzés, söprögetés, mosás vagy mosogatás közben önmagával beszélget, nem úgy, mint mi idehaza, magunkban, hanem fönnhangon.

— Oly emésztő szomjúság fog el a hangos magyar szó után, hogy nemegyszer kapom magamat azon: hangosan beszélgetek magammal. „Károly, egy kicsit elsóztad a levest.” „Mondtam, hogy ne tegyél bele több sót.” „Mondani mondtad, de amikor megkóstoltam, még mindig sótalannak tűnt.” És így tovább. Néha félórákon át. Remélem, még nem jutottam el az őrület határáig — nevet magán.

Pedig a jugoszláv kolóniának van még egy magyar tagja, egy nővér, egy székelykevei származású fiatalasszony, aki korán idegen környezetbe került, s anyanyelvét már csak döcögve beszéli. Károly most pallérozza. Ha azonban tiszta forrásra szomjazik, fölolvass magának egy-egy Arany-verset.

Ez hát a helyzet valahol Afrikában, a Szahara szélén. Egy tüskés bozóton fönnakadt újságpapírt zörget a forró szél; a papírost, egy Magyar Szó-foszlányt aranybarnára szítt, pörkölt a nap.

MI JÁTSZOTTUNK TOVÁBB

Csendes, délutáni kártyaparti közben jelenti be barátom, aki szintén ismerte és szerette őt, hogy meghalt Zákány. A leosztott, de még rendezetlen lapok várakozó, tétova csendje, menjek-e, ne menjek, van-e némi esélyem, ezt latolgatja magában mindenki, közben surrognak a helyüket, a párjukat, a tercüket kereső lapok, amidőn — mintha ebben a pillanatban jutott volna eszébe

— elhangzik a váratlan, gyors, odavetett bejelentés: Zákány meghalt.

Nem esnek ki a lapok a kezemből. Nem áll el a lélegzetem. Nem is teszem le a lapokat, nem hagyom abba a játékot. (Most jut eszembe, hogy az utolsó mondatot leírom: be kellett volna jelentenem, hogy nem megyek, nem játszom ebben a körben, föl kellett volna állnom, el kellett volna hagynom egy pillanatra a kártyaasztalt, legalább egy pillanatra. Hiszen számomra abban a pillanatban halt meg Zákány. Most viszont, hogy ezt is leírom, belátom: alakoskodás lett volna. Valami megjátszott, színtelen megdöbbenés. Pedig a hír valóban megdöbbsentett.) Megdöbbsentett a hír, de nem mutatom, játszom tovább. Suttogok valami olyasmit magamban, hogy szegény Antal, de ennél mélyebbre nem ereszkedem. Ha most egyedül lennék, levonnám a polcra a nagy, sárga kötetét, s beleírnám a mai dátumot, halálának a napját, beleolvassnám néhány versébe, s kényszeríteném magam, hogy vele legyenek néhány percig, az emlékével, pontosabban a vele kapcsolatos emlékeimmel. Ahogy megismerkedtünk szabadkai diák koromban, s ahogy, vagy két éve, utóljára meglátogattam szabadkai magányában.

Fölidézném jellegzetesen lassú, a mindig ráérő, mert soha sehova nem siető ember járását, sovány, nyúzott arcát meg a szemét, amelyben mintha mindig valami szelíd szemrehányás ült volna: te is elárultad a Szegényeket. Fölidézném találkozásainkat, mindegyiket a legelső, amikor egyetlen novellámmal a zsebemben költővé ütött. Pedig a költő ő volt, talán az egyetlen, aki ugyanaz maradt a legutolsó versében, aki volt a legelsőben. Tehát rögtön az indulásnál kész, befejezett.

De mondom, nem álltam föl az asztaltól, nem hagytam abba a játékot, és így, kártyázás közben, halálhírének hallatán nem is tartottam illőnek, hogy hangos szóval meditáljak Róla. A lapokat figyeltem, meg azt, nehogy valaki behandoljon. Hallgattam. Hallgattam a lapok gyors, izgatott surrogását.

A CUCLIKIRÁLY

Attila, mielőtt ágyba tennék, összeszedi u cuclijait, azokkal alszik el. Egyet a szájába vesz, a többi meg ott marad a keze ügyében. Ha álmában kiesik a szájából, félálomban, sötétben is könnyen kitapogat magának másikat.

Még nincs kétéves, de már letudta, ledolgozta, visszaadta közvetlen környezetének azt, amit attól kapott. Sugárzó, mindennapi jelenlétével. Mondom, még kétéves sincs; az ilyen kisgyerekek füle, nem én jöttem rá, a legérzékenyebb hangfölfogó. Nemcsak a sokszor ismételt szavakat szűrjük ki és jegyzük meg abból az állandó karattyolásból, amely dobhártyájukat szüntelenül ostromolja, hanem a ritkébbakat, számukra még teljesen értelmetleneket is.

De ne mondjam el itt azt, amit mindenki úgyis tud, tapasztalt. Hiszen nem az unokámat akarom felfedezni, és másoknak fölmutatni — a legtöbb nagyapának szerencsére van saját unokája —, hanem magamat leleplezni. Ezt viszont kevesen csinálják szántszándékkal, a nyilvánosság előtt.

Egy este, miután ágyba tették a kisgyereket — persze, akkor is ott volt a szájában az elmaradhatatlan cucli, a fejénél meg a rengeteg készlet —, kibuggyant a számon: cuclikirály!

Attila szó és mosoly nélkül tudomásul vette, nagyon nehezek voltak már a szempillái, félig-meddig talán már aludt is.

Másnap reggel, még felöltözetlenül, de még mindig cuclival a szájában, a bilin trónolva egyszer csak elmosolyodik: cucjikijáj!

Azt például, hogy majomkirály, már sokszor hallotta, de a cuclikirályt az este először. Lefektetés után, már-már félálomban. Annyira álmos volt már, hogy még egy huncut, cinkos mosollyal se nyugtázta, köszönte meg a nagyapjának, hogy őt cuclikirállyá koronázta. De a szót megjegyezte. És tetszhetett is neki. Ezzel a szóval aludt el. Másnap fölébredve ez a szó buggyant ki elsőnek a száján, öntetszelgő kis nevetéssel kísérvé.

Mindenki tud hasonló történetet, de ha mástól hallom, unalmas, érdektelen. Az unokatörténeteket különben sem szeretem, mert mindegyik mélyén ott lappang, a dicsekvés: ilyesmit csakis az én unokám tud. Vagyis ezek az unokatörténetek nem a nyilvánosság elé valók, mindegyik csak házi használatra készült, nem is volna szabad továbbadni, továbbmesélni őket, mert amint kikerülnek a család légteréből, azonnal más akusztikát kapnak, rendszerint unalmasakká, nevetségessé válnak.

Gondolom ez is, amit itt elmeséltem. Mégis elmeséltem, mert ha egy percre is, akár egy életmentő pirula, görcsöt oldott föl bennem, ha egy percre is, elfeledtetett velem minden gondomat, megszüntette szorongásomat, legeslegújabb, így legfájóbb megaláztatásomat, halálfélelmemet, önsajnálatomat, mindent, és fölbuggyant belőlem a nevetés, a lét puszta öröme.

ODAÉGETT SZAVAK

Érdemes-e kitárulkozni, megmutatni magadat? Pedig ez a napló ezzel a nem is annyira rejtett szándékkal íródik. Lemeztelenedni. Egy olyan környezetben, amilyen a miénk is, fölöttébb kockázatos. Ahol sok a kimondatlan, az elhallgatott, a megkerült, a rejtve takargatott, az ezeregy körülményre figyelmet fordító szó, ott valami mindig elsikkad, nem állítom, hogy a lényeg, de valami, amitől a szavak élvezhetetlen, kozmás ízt kapnak.

Az én szavaim is ilyen kozmás ízűek lehetnek az olvasó szájában, ha az olvasó egyáltalán a szájába veszi a szavaimat. Néha hallok olyasmit a nevemmel kapcsolatban, hogy „népszerű író”, nem azért utasítom vissza, mert nem szeretem ezt a kifejezést, de komoly kételyeim vannak a kifejezés helyállóságát és igazi értékét illetően. A népszerű író valószínűleg az, akit olvasnak, akinek a könyveit elkapkodják. Könyveimet úgy általában nem nagyon kapkodják, de végül is mind elfogy. Igaz, becses személyemnek volt olyan könyve már, amelyiknek összpéldányszáma megközelítette egyetlen napilapunk átlagos példányszámát. Ennek ellenére sem tartom magam „népszerű írónak”. Úgy vagyok vele, hogy a népszerűséget bárki könnyen elérhetné, ha az írók a népszerűsége törekednének. De csak azon kevesek törekednek erre, akik törekvésük ellenére sem tudnak népszerűekké válni.

Elmondhatom, sokszor, nagyon sokszor találkoztam már az olvasóval, ha azok, akik meghallgattak, valóban olvasóim voltak. Az olvasó, amióta létezik — a versolvasó, a regényolvasó, a drámaolvasó — mindig önmagát keresi az olvasott műben, alighanem ma is, alighanem a mi művecskéinkben is. Aki pusztán szórakozásból vesz a kezébe egy regényt, annak rengeteg ilyen könyv áll rendelkezésére, pár dinárért kilószámra vásárolhat az újságosbódékban, aki meg pusztán szellemi élvezetért, esztétikai gyönyörökért olvas, minden ilyen élvezetet és gyönyört megtalál a klasszikusokban és a klasszikussá érett kortárs irodalomban. Az *itt* és *most* olvasót azonban ezeken túlmenően más is érdekli: alighanem éppen az *itt* és *most* művészi megfogalmazása, szintézise. Épp az, ami sajátosan, véresen, fájdalmasan a miénk.

Ezt odaégett szavakkal nem lehet kifejezni.